

MAKTABGACHA TA'LIM TASHKILOTLARIDA TARBIYA TURLARI

Asrorova Oygul G'ulomjon qizi

Nizomiy nomidagi O'zbekiston Milliy pedagogika

Universiteti Maktabgacha ta'lim yo'nalishi 101-guruh talabasi

Annotatsiya. *Ushbu maqolada shaxs tushunchasi, shaxsning shakllanishida tarbiyaning o'rni hamda shaxsning barkamol bo'lib yetishishidagi eng muhim omillar haqida so'z yuritilgan. Shaxsni shakllantirish tarbiya jarayonida ro'y beradi, inson tarbiyasi uning xalq baxt-saodati yo'lidagi bunyodkorlik mehnatida, ijtimoiy hayotda, sotsial-iqtisodiy vazifalarini hal etishda namoyon bo'ladi.*

Kalit so'zlar: *ta'lim, tarbiya, shaxs, shaxs kamoloti, ijtimoiy muhit, irsiyat, oiladagi muhit.*

Аннотация. *В статье рассматриваются понятие личности, роль образования в её формировании, важнейшие факторы гармоничного развития личности. Формирование личности происходит в процессе образования, а образование человека проявляется в его творческом труде на благо народа, в общественной жизни, в решении социально-экономических задач.*

Ключевые слова: *образование, воспитание, личность, личностное развитие, социальная среда, наследственность, семейная среда.*

Annotation. *This article discusses the concept of personality, the role of education in the formation of a personality, and the most important factors in the harmonious development of a personality. The formation of a personality occurs in the process of education, and human education is manifested in his creative work for the happiness of the people, in social life, and in solving socio-economic tasks.*

Keywords: *education, upbringing, personality, personal development, social environment, heredity, family environment.*

Kirish

Inson kamoloti, avvalo, tarbiya jarayoni orqali shakllanadi. Tarbiya - bu insonning ruhiy, axloqiy, jismoniy va aqliy jihatdan rivojlanishiga qaratilgan uzluksiz va maqsadli faoliyatdir. Bugungi globallashuv sharoitida barkamol avlodni voyaga yetkazish jamiyat taraqqiyotining muhim omiliga aylanmoqda. Shu sababli tarbiyaning turlari va ularning shaxs kamolotiga ta'sirini chuqur o'rganish dolzarb masala hisoblanadi. Tarbiya - bu ijtimoiy hodisa bo'lib, u insonni jamiyat talablariga mos tarzda shakllantiradi. Tarbiya jarayonida insonning dunyoqarashi, e'tiqodi, qadriyatlari, ma'naviy olami va xulq-atvori rivojlanadi. Tarbiya oilada boshlanib, ta'lim muassasalari va jamiyat muhitida davom etadi. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M. Mirziyoyev ta'kidlaganidek, "Yoshlarning ma'naviy-axloqiy tarbiyasi – bu davlat siyosatining eng muhim yo'nalishidir". Demak, tarbiya nafaqat shaxsiy, balki davlat miqyosida ham ijtimoiy ahamiyat kasb etadi. Shaxs - kadrlar tayyorlash tizimining bosh subyekt va obyekt, ta'lim sohasidagi xizmatlarning iste'molchisi va ularni

amalgam oshiruvchisidir. Shaxs muayyan jamiyatning a'zosidir, shaxsning kamol topishida va uning xulqida ijtimoiy va biologik omillarning ta'sir kuchi hamisha ham bir xil bo'lavermaydi ularning xulqiga, munosabatlariga vaziyat ham ta'sir etadi. Shaxsning kamolga yetishida nasl-irsiyat, ijtimoiy muhit, ta'lim-tarbiya muhim ahamiyatga ega. Shaxs qaysi jamiyatda yashasa, o'sha jamiyat hayotidagi qonun-qoidalarga asoslanib kamol topadi. Har bir odam shaxs sifatida turlicha namoyon bo'ladi. U o'zining xarakteri, qiziqishi, qobiliyati, aqliy rivojlanganlik darajasi, ehtiyoj va mehnat faoliyatiga munosabati bilan farqlanadi.

Shaxsning shakllanishi kishilik jamiyati tomonidan yaratilgan ijtimoiy - tarixiy tajribani o'zlashtirish, ta'lim-tarbiya berish orqali amalga oshiriladi. Shaxs muayyan ijtimoiy jamiyat mahsulidir. Shaxsning hayotiy faoliyatida ijtimoiy muhit unga ijobiy, yoki salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin. Ijtimoiy jamiyat shaxs imkoniyatlarini ro'yobga chiqarishi yoki yo'q qilishi mumkin. Bu jamiyatning ma'naviy qiyofasi, unda tashkil etilayotgan munosabatlar mazmuni hamda darajasiga bog'liq. Muhit deganda shaxsning shakllanishiga ta'sir etuvchi tashqi olam voqelik, hodisalar majmuyi tushuniladi. Bundan tashqari odob, axloq, xulqiy sifatlar, shaxsning barcha ruhiy sifatlari faqat muhit va tarbiyaning o'zaro ta'siri asosida vujudga keladi.

Tarbiya jarayonining ham o'ziga yarasha bir qancha metodlar va turlari mavjud. Tabiya turlarini kengroq talqinda o'rganadigan bo'lsak u quyidagilardan iborat

1. Aqliy tarbiya
2. Jismoniy tarbiya
3. Axloqiy tarbiya
4. Iqtisodiy tarbiya
5. Mehnat tarbiyasi
6. Estetik tarbiya
7. Ekologik tarbiya

Tarbiya har qanday jamiyat va har qanday mamlakat hayotida hal qiluvchi ahamiyat kasb etadi.[2] Respublikamizda amalga oshirilayotgan o'zgarishlarning asosiy maqsadi va harakatlantiruvchi kuchi - inson shaxsining rivojlanishi hisoblanadi. Savol tug'iladi: Inson qachon barkamol, komil inson bo'ladi? Qachonki, u jismonan sog'lom, vijdonan pok, ma'naviyati yuksak bo'lsa. Bunda o'sib kelayotgan yosh avlodga beriladigan ta'lim tarbiyaning o'rnini beqiyosdir.

Shu o'rinda birinchi Prezidentimiz I.A.Karimovning ushbu fikri o'rinlidir: "Ma'naviyatni shakllantirishga bevosita ta'sir qiladigan yana bir muhim hayotiy omil - bu ta'lim-tarbiya tizimi bilan chambarchas bog'liqdir... Shuni unutmasligimiz kerakki, kelajagimiz poydevori bilim dargohlarida yoritiladi, boshqacha aytganda, xalqimizning ertangi kuni qanday bo'lishi farzandlarimizning bugun qanday ta'lim va tarbiya olishiga bog'liq.

Tarbiya jamiyat taraqqiyotining asosi, shaxs rivojlanishi va kamolotining poydevoridir. Chunki tarbiyali va ma'rifatli insongina jamiyatda munosib o'rin topa oladi, hurmat va e'tiborga sazovor bo'ladi. Tarbiya tushunchasiga turlicha qarash va yondashuvlar mavjud jumladan K. D. Ushinskiy o'z faoliyatining aniq maqsadini ko'rmaydigan pedagogni qurilish

materiallarini bir joyga yig'ib, undan nima olishni bilmaydigan me'morga qiyoslaydi. Pedagog yosh avlodga beriladigan bilim, ishbilarmonlik, malaka, tarbiyaviy tuyg'ularni biladi, tarbiyaviy ishlarni rejali va maqsadli olib boradi. Ya.A.Komenskiy "Tarbiyaning maqsad va vazifalari, uning ahamiyati, amalga oshirish yo'llari shaxsning jamiyatdagi mavqeiga qarab belgilanishi kerak", "Tarbiya insonni shakllantiradigan va takomillashtiruvchi uyg'un jarayondir".

Komenskiy ta'lim maqsadini quyidagi asosiy elementlarga ajratgan: - insonga hamma narsani bilish – "ilmiy bilim"; - narsalarni va o'zini o'zlashtirish – "axloq"; - xudoga sig'inish, ob'ektlar – "diniy ta'lim"; - jismoniy salomatlik – "jismoniy tarbiya". I.G.Pestalotsining fikricha, ta'limning maqsadi bolaga boshlang'ich ta'lim, mehnat, aqliy va jismoniy tarbiya berish hamda har tomonlama barkamol rivojlanishdir. K.D. Ushinskiy tarbiyasining maqsadi jamiyatga foydali insonparvar shaxsni tarbiyalashdan iborat. U axloqiy tarbiyani aqliy va mehnat tarbiyasi bilan chambarchas bog'liq deb hisoblaydi. P.P.Blonskiyning tarbiyaviy maqsadi bolaga butun insoniyat va millat madaniyatini egallashga, shaxsning umuminsoniy ideallarini shakllantirishga yordam berishdir.

Tarbiya tushunchasining lug'aviy ma'nosi ham ilm o'rgatish, odob axloq o'rgatish, jazo berish, ovqatlantirish, tarbiyalash kabi ma'nolarni o'z ichiga oladi. Tarbiya so'zi bugungi kunda qo'llanilayotgan va ko'proq axloqiy ma'noni anglatuvchi tuzilishdan tashqari o'zbek xalqi farzandlarini tarbiyalashda har qanday kognitiv rivojlanishni ifodalovchi tuzilishga ega. O'zbek xalqining ming yillik tajribaga asoslangan milliy o'zligi va ongini kelajak avlodlarga o'tkazish imkonini beruvchi an'anaviy ta'lim-tarbiya usullari mavjud. Oila ham, jamiyat ham tarbiya vazifasini birgalikda bajaradi.

Ma'naviy-axloqiy tarbiya shaxsning axloqiy fazilatlarini rivojlantiradi, unga odob axloq me'yorlari, adolat, mas'uliyat va mehr-oqibat kabi qadriyatlarni singdiradi. Estetik tarbiya esa shaxsning go'zallik va san'atga bo'lgan qiziqishini, ijodiy va tanqidiy tafakkurini rivojlantiradi, jismoniy tarbiya esa sog'lom turmush tarzini shakllantirib, insonning jismoniy va ruhiy barqarorligini ta'minlaydi. Tadqiqot shuni ko'rsatdiki, tarbiya turlarining uyg'un va uzviy amalga oshirilishi shaxsda ma'naviy, intellektual, estetik va jismoniy jihatdan barkamol insonni shakllantirishga imkon yaratadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. F.Qodirova, Sh.Toshpo'latova, N.Kayumova, M.A'zamova. "Maktabgacha pedagogika", –2018.
2. I.Karimov "Yuksak ma'naviyat - yengilmas kuch" T. "Ma'naviyat", –2008.
3. F.O'ljayevna Erta bolalik ta'limida steam yondashuvining afzalliklari //International Conference on Multidisciplinary Sciences and Educational Practices. 129- 136, –2025.
4. F.O'ljayevna Technology for developing intellectual competence of future teachers based on an innovative approach //Multidisciplinary Journal of Science and Technology.– T; 5. – №. 3. – C. 566-570, – 2025.

TA'LIM, TARBIYA VA INNOVATSIYALAR

Vol 2. No 9,

5. B.Axmedov Ta'lim va tarbiya nazariyasi. Toshkent: O'zbekiston milliy universiteti nashriyoti, –2018.

6. S.Karimov Shaxs kamoloti va pedagogik yondashuvlar. Toshkent: Fan va texnologiya nashriyoti, –2020.

7. M.Qodirov Ma'naviy-axloqiy tarbiya metodikasi. Toshkent: Pedagogika nashriyoti, –2019.

8. R.Islomov Barkamol shaxsni tarbiyalash tamoyillari. Toshkent: Oliy ta'lim nashriyoti, –2017

9. U.Brandenburg Mapping Internationalization in Education: Principles and Practice. Berlin: Springer, –2017.